

ศึกษาการเล่นหนังตะลุงในภาคใต้เพื่อพัฒนาการเล่นร่วมสมัย

Designs and Developments in Contemporary Shadow Puppet Theater

(Nang Talung) in Southern Thailand

อัศวิน ศิลปะเมธากุล*

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินวิจัย 2 ประการคือ เพื่อให้รู้ถึงแนวทางการเล่นหนังตะลุงภาคใต้ และเพื่อพัฒนาการเล่นให้เข้ากับยุคสมัย โดยมีประชากรที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยชาวบ้านที่มีประสบการณ์ในการดูหนังตะลุงจำนวน 84 คน และนายหนังตะลุง จำนวน 6 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต บันทึกเทป และถ่ายภาพประกอบ มีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ตลอดจนวิเคราะห์ด้านเนื้อหาตามลำดับ

ผลจากการวิจัยการเล่นหนังตะลุงในภาคใต้ พบว่ามีประเด็นที่สำคัญ คือ 1) เรื่องที่นำมาใช้ในการเล่นนิยมเรื่องราวเกี่ยวกับ วรรณคดีไทยที่มีตัวเอกเป็นเทพหรือกษัตริย์ โดยเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ ที่มีตอนการต่อสู้กับยักษ์มาร และการเหาะเหินเดินอากาศ เป็นต้น ส่วนการเล่นหนังตะลุงในปัจจุบัน นิยมเรื่องราวที่นำมาจากบทละครทางวิทยุและโทรทัศน์ ซึ่งเป็นเรื่องของบุคคลธรรมดาสามัญทั่วไป 2) การสร้างรูปหนังตะลุงในอดีตถึงปัจจุบัน เป็นรูปแบบจินตนาการ จะใช้หนังวัวที่ผ่านการฟอกแล้วตากแห้งนำมาแกะฉลุให้เกิดลวดลาย โดยแบ่งรูปลักษณะ เป็น 5 ประเภทด้วยกันคือ รูปก่อนเรื่อง รูปมนุษย์ รูปยักษ์ รูปกาก และรูปเบ็ดเตล็ดทั่วไป 3) องค์ประกอบการเล่นหนังตะลุง ประกอบด้วยนายหนัง โรงหนังตะลุง จอหนัง หลอดไฟฟ้า เครื่องขยายเสียง และเครื่องดนตรี ได้แก่ ทับ 1 คู่ กลองขนาดเล็ก 1 คู่ โหม่ง 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ และปี่ 1 เล้า และปัจจุบันมีการเพิ่มเครื่องดนตรีสากลเข้ามาอีกด้วย เช่น กลองชุด กลองทิมบ้า ไวโอลิน และกีตาร์ไฟฟ้า

*อาจารย์ แผนกวิชาศิลปศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
นักศึกษาระดับปริญญาเอก มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

กล่าวโดยสรุปในการวิจัยเรื่องการศึกษาการละเล่นหนังตะลุงในภาคใต้เพื่อพัฒนาการละเล่นร่วมสมัย มีการออกแบบพัฒนาไปใน 3 ลักษณะที่สำคัญคือ 1) เป็นการนำเอาเรื่องราวของบุคคลในท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจริงมานำเสนอเป็นบทหนังตะลุง 2) เป็นการพัฒนารูปแบบลักษณะหนังตะลุงที่เหมือนจริง ที่ประยุกต์ใช้กระดาษหนังไก่ และระบายด้วยสีน้ำ 3) องค์ประกอบของการละเล่นหนังตะลุง ได้แก่ โรงหนังตะลุง จอ เครื่องขยายเสียง เครื่องดนตรี และหลอดไฟฟ้า พัฒนามาเป็น ชุดโรงหนังสำเร็จรูป ที่ติดตั้งได้ง่าย สะดวกในการพกพา และควบคุม แสง เสียงด้วยอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ โดยใช้นายหนังตะลุงที่มีประสบการณ์ในการละเล่น ในครั้งนี้ผลการวิจัยการพัฒนาการละเล่นร่วมสมัยที่ได้ทำการศึกษาจึงเป็นการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่กับคนภาคใต้ และสังคมไทยต่อไป

คำสำคัญ : การพัฒนา การละเล่นหนังตะลุง ร่วมสมัย

Abstract

The two main objectives in conducting this research were to understand the presentation of Nang Talung in the South and to study contemporary developments in shadow Puppet Theater. The target groups were villagers who watch Nang Talung and six Nang Talung troupes. The tools that the researcher used were questionnaires, interviews, observation, and information analysis of percentages, standard deviation, and content analysis.

Research findings : Traditionally the Ramakian was used in Nang Talung in the South of Thailand. However, at present, Nang Talung has added stories from other Thai literature and stories about royalty. For modern Nang Talung, the stories normally are taken from radio novels, television dramas, and movies. Southern Nang Talung is unique. It is an art which uses shadow figures to communicate with and entertain audiences who greatly enjoy the performances which traditionally lasted all night. The puppets were made from cowhide or buffalo hide and have become symbolic of the Nang Talung. Traditionally there were five kinds of music instruments: a drum (glong), a pair of small drums (tap), a pair of gongs (mong), a pair of small cymbals (ching), and an oboe (pi). Modern Nang Talung has added more musical instruments, such as western drums, violins, and guitar.

The researcher presents the thinking and changes that have been designed to develop the puppet show in three areas stories, characters, and music. Traditional stories have been embroidered and new stories added to add life to the shows. New characters have been created for the plays. In addition, waterproof paper has been developed to replace animal hide. Modern sound

systems and new instruments and new music have been added. At present, the shadow puppet theater has used new technology and computer graphics to help modify and modernize the shows to make them more interesting for contemporary audiences and new products related to Nang Talung have been designed for the tourist trade.

Keywords : Developments, Nang Talung, Contemporary

บทนำ

การละเล่นเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจมนุษย์ การละเล่นจึงปรากฏอยู่ในทุกสังคมเพียงแต่อาจมีลักษณะที่แตกต่างกันไปบ้างตามสภาพของสังคมนั้น ๆ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ และสภาพทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน และในสังคมแต่ละแห่งมักจะมีการสืบทอดการละเล่นที่มีอยู่ในสังคมของตนต่อ ๆ กันมาจนมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสังคมนั้น การละเล่นที่นิยมเล่นกันในกลุ่มชาวบ้านตามท้องถิ่นต่าง ๆ นั้นเรียกกันว่า "การละเล่นพื้นบ้าน" หรือที่บางคนอาจจะเรียกว่า "การละเล่นพื้นเมือง" ดังที่ อุดม หนูทอง (2531:1) ได้กล่าวถึงการละเล่นพื้นบ้านไว้ว่า การละเล่นพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ชาวบ้านสมัยก่อนสร้างสรรค์ขึ้นจากเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมแต่ละถิ่น เป็นมรดกที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ สืบทอดสืบทอดปรับเปลี่ยนเพื่อความเหมาะสมตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปเรื่อยมา วิธีการสืบทอดเป็นอย่างไรชาวบ้านคืออาศัยการบอกเล่า จดจำ เลียนแบบทำตามครู ภูมิปัญญาแบบซึมซับ และรับความพึงพอใจ การละเล่นพื้นบ้านจึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และเป็นชีวิตจิตใจของชาวบ้าน

สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2529 :165) ได้กล่าวถึงการละเล่นหนังตะลุงว่าการละเล่นพื้นเมืองแต่ละท้องถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันเนื่องมาจากอิทธิพลของสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมมีลักษณะแห่งความบริสุทธิ์ใจในการแสดงออกทั้งด้านท่วงท่าและอารมณ์ มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับความเป็นจริงของวิถีการดำรงชีวิตอย่างชาวบ้านที่เรียบง่าย แต่เต็มไปด้วยการรุกร้าของอารมณ์ ความรู้สึกประสมประสานไปกับภาพสะท้อนของการทำงานและการต่อสู้ในชีวิตจริง การละเล่นพื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นการสื่อบันเทิงผ่านการดูและการฟังควบคู่กันไป การละเล่นพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ นอกจากจะมีคุณค่าทางด้านจิตใจแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น และทำหน้าที่เป็นสื่อพื้นบ้านให้กับท้องถิ่นอีกด้วย ดังนั้นการละเล่นพื้นบ้านแทบทุกชนิดมีลักษณะของสื่อพื้นบ้าน (Folk Media) อยู่ในตัวเอง ทำหน้าที่ทั้งรายงานเรื่องราวข่าวสาร ให้การศึกษา ปกป้องรักษาบรรทัดฐานสังคม สร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มชน เป็นเครื่องมือสำหรับสร้างการบูรณาการสังคมและเป็นเครื่องมือทางสังคมที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านเอง ซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญในการสร้างคุณภาพให้ชุมชนมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง มีความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตน สามารถเห็นคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของพวกเขา สำนึก และชี้ให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งพิงตนเองได้ ภาคใต้ของประเทศไทย

เป็นแหล่งหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและเป็นแหล่งที่มีมรดกทางวัฒนธรรมหลากหลาย "การเล่น" เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่โดดเด่นอย่างหนึ่งในภูมิภาคนี้ โดยมีการเล่นพื้นบ้านหลายชนิด การเล่นบางชนิดมีประวัติยาวนานและเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางมาก บางชนิดนิยมกันมากในบางพื้นที่ ในบรรดาการเล่นพื้นบ้านต่าง ๆ ของภาคใต้ "หนังตะลุง" เป็นการละเล่นอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมกันแพร่หลายมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นหนังตะลุงจึงเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของภูมิภาคนี้ และเมื่อเอ่ยถึงหนังตะลุงคนทั่วไปก็จะนึกถึงภาคใต้

สรุปได้ว่า หนังตะลุงรับใช้ชีวิตคนได้มาเป็นเวลาช้านาน นอกจากจะให้ความบันเทิงแก่ชาวบ้านแล้วยังเป็นสื่อมวลชนชาวบ้านชั้นเยี่ยมสำหรับสังคมในอดีต เพราะหนังตะลุงจะเริ่ไปแสดงยังที่ต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า "เดินโรง" เมื่อพบเห็นอะไรหรือเหตุการณ์ใดที่น่าสนใจก็มักจะนำมาสอดแทรกไว้ในเรื่องที่แสดงเป็นการให้ข่าวสารความรู้เพื่อรับทราบความเคลื่อนไหวของสังคม ทำให้เกิดสติปัญญาแก่ชาวบ้านได้ดียิ่ง คนในสมัยก่อนจึงมักยกย่องนายหนังว่า เป็นคนฉลาดและเป็นผู้นำสำนึกหนึ่งของสังคม จากทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวมาแล้วย่อมชี้ให้เห็นว่า หนังตะลุง เป็นการละเล่นพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตของชาวภาคใต้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในภูมิภาคนี้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งที่ควรแก่การศึกษาค้นคว้าและทำการวิจัยเพื่อจะได้รู้ภาวะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน และความต้องการของผู้ชมมีความต้องการและมีความคิดเห็นอย่างไร เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาทำการออกแบบพัฒนาการเล่นหนังตะลุง ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพสังคม วิถีชีวิตของคนภาคใต้ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต ให้เข้ากับยุคสมัย โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับภูมิปัญญาในท้องถิ่นให้คงอยู่สืบสานต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมรูปแบบของการเล่นหนังตะลุงภาคใต้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาหนังตะลุงภาคใต้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบันทั้งด้านการประยุกต์ใช้และการสร้างสรรค์รูปแบบการเล่นหนังตะลุง

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ เนื่องจากหนังตะลุงเป็นการละเล่นพื้นบ้านที่นิยมอย่างกว้างขวางในกลุ่มชาวภาคใต้ ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่จะศึกษาในภาคใต้ โดยจะเก็บข้อมูลในจังหวัดที่มีการแสดงหนังตะลุงกันแพร่หลายทั้งในบริเวณภาคใต้ตอนบน ภาคใต้ฝั่งตะวันออก ภาคใต้ฝั่งตะวันตก และภาคใต้ตอนล่าง จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงกำหนดแหล่งเก็บข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ในจังหวัด สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง ตรัง ภูเก็ต ปัตตานี

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาโดยแยกประเด็นดังนี้

2.1 องค์ประกอบการละเล่นหนังตะลุง ได้แก่ นายหนังตะลุง ลูกคู่ เครื่องดนตรีหนังตะลุง โรงหนังตะลุง จอหนังตะลุง และอุปกรณ์ควบคุมแสง สี เสียง

2.2 เรื่องหนังตะลุง บทละคร วรรณกรรม วรรณคดี จินตนิยาย ละครวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์

2.3 รูปหนังตะลุง รูปก่อนเรื่อง รูปมนุษย์ รูปยักษ์ รูปกาก รูปเปิดเคล็ด

3. ขอบเขตด้านรูปแบบ รูปแบบของการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัยจะมีการออกแบบพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงให้ร่วมสมัยสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพสังคม วิถีชีวิตของคนภาคใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ขั้นสำรวจ และศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งเอกสารต่างๆ เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการเขียนเค้าโครงการวิจัย

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยรวบรวมข้อมูลจากผู้มีประสบการณ์ชมหนังตะลุง และจากนายหนังในพื้นที่ศึกษาที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านพื้นที่ ด้วยวิธีการแจกแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ ลงในแถบบันทึกเสียง พร้อมการถ่ายภาพประกอบ และทำการจัดบันทึก

3. ขั้นจัดกระทำกับข้อมูล

3.1 วิเคราะห์จากแบบสอบถาม ความคิดเห็นจากประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเกี่ยวกับคณะหนังตะลุง กระบวนการเล่นหนังตะลุง เรื่องหนังตะลุง รูปหนังตะลุง ในเชิงพรรณนาโดยเสนอเป็นตารางอัตราส่วนร้อยละ (Percentage table) แบ่งเป็นระดับทักษะซึ่งแสดงความต้องการ 5 ระดับ

3.2 วิเคราะห์การสัมภาษณ์เชิงเปรียบเทียบ คณะหนังตะลุง กระบวนการเล่นหนังตะลุง เรื่องหนังตะลุง และรูปหนังตะลุง จากนายหนังตะลุง

3.3 วิเคราะห์เปรียบเทียบภาพรวมของการละเล่นหนังตะลุง โดยเปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง คณะหนังตะลุง กระบวนการเล่นหนังตะลุง เรื่องหนังตะลุง และรูปหนังตะลุง จากนายหนังตะลุง และกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา

3.4 ทำการออกแบบพัฒนา การละเล่นหนังตะลุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคม วิถีชีวิตของคนภาคใต้ ให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบัน โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับ ภูมิปัญญาในท้องถิ่น

3.5 นำผลงานจากการออกแบบพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย ไปแสดงให้ผู้ชมดู พร้อมแจกแบบสอบถามความคิดเห็น เพื่อหาค่าความพึงพอใจ พร้อมวิเคราะห์ผลที่ได้

3.6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

3.7 เสนอผลการศึกษา ค้นคว้าและจัดแสดงนิทรรศการ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้นำเสนอผลของการศึกษาค้นคว้าซึ่งมีประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับดังนี้คือ

1. ได้รวบรวมและจัดระบบข้อมูล สามารถทราบวิธีการอนุรักษ์ ทะนุบำรุง การละเล่นหนังตะลุงภาคใต้ ตลอดจนได้แนวทางในการออกแบบพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย
2. ได้ออกแบบพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัยให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนภาคใต้ เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบัน

นิยามศัพท์

1. หนังตะลุง หมายถึง การละเล่น มหรสพอย่างหนึ่งที่นิยมแพร่หลายในภาคใต้ วิธีการแสดงคือ การสร้างโรงหนัง และชิงจ้อที่ทำจากผ้าขาวผืนเดียว ใช้ตะเกียงให้แสงสว่างด้านหลังเวที การแสดงจะแสดงโดยใช้ตัวหนังแกะจากตัวหนังซึ่งแกะจากหนังวัว หรือหนังควายมาทำเป็นตัวละคร และใช้คนเชิดตัวหนังนั้นพร้อมๆ กับการพากย์โดยนายหนัง (ซึ่งเป็นผู้เชิด) โดยมีดนตรีบรรเลงในการแสดงด้วย
2. นายหนัง หมายถึง หัวหน้าคณะหนังตะลุงมีหน้าที่รับงาน เชิดตัวหนัง และพากย์ไปพร้อมกันและเป็นผู้กำหนดเรื่องที่จะแสดงทั้งหมด บางท้องถิ่นเรียกนายหนังว่า "นายโรง"
3. องค์ประกอบการละเล่น หมายถึง นายหนังตะลุง ลูกคู่ เครื่องดนตรีหนังตะลุง โรงหนัง ตะลุง จอหนังตะลุงและอุปกรณ์ควบคุมแสง สี เสียง ที่ใช้ในการละเล่นหนังตะลุง
4. เรื่องหนังตะลุง หมายถึง บทละคร วรรณกรรม วรรณคดี จินตนิยาย ละครวิทย์ โททัศน์ ที่นายหนังใช้ในการแสดงเชิดรูป พากย์รูป สร้างมุขตลก และเดินเรื่อง
5. รูปหนัง หมายถึง หนังสัตว์ เช่น หนังวัว ที่นำมาผ่านกรรมวิธีต่างๆ กล่าวคือ นำมาฟอกตากแดด และนำมาแกะเป็นรูปต่างๆ เช่นแกะเป็นรูปเทพ ยักษ์ ตัวพระ ตัวนาง ตัวตลก ฯลฯ แล้วจึงนำลงสี หากเป็นตัวตลกจะลงสีดำทั้งตัว และปากของตัวตลกสามารถเคลื่อนไหวได้ แต่หากเป็นตัวพระหรือตัวนางจะมีการลงสีต่างๆ เพื่อความสวยงาม เช่น สีแดง สีเขียว สีดำ แต่ปากของตัวพระตัวนางไม่สามารถเคลื่อนไหวได้
6. ร่วมสมัย หมายถึง เป็นผลงานที่สร้างขึ้นในเวลาเดียวกัน จากความคิดสร้างสรรค์ตามความรู้สึกที่มีอิสระ มีความก้าวหน้าทันสมัย และมีรูปแบบ เทคนิคกลวิธีคล้ายคลึงกัน สะท้อนสภาพสังคมร่วมกันโดยปราศจากเชื้อชาติ และศาสนา

ผลการวิจัย

จากการศึกษา การละเล่นหนังตะลุงในภาคใต้เพื่อพัฒนาการละเล่นร่วมสมัย ผู้วิจัยแบ่งเป็นประเด็น ดังนี้

- 1) ผลการวิจัยที่ได้จากแบบสอบถาม ผู้วิจัยพบว่า
ตอนที่ 1 ด้านนายหนังตะลุง พบว่า ระดับความคิดเห็นของผู้ชมหนังตะลุงโดยภาพรวมอยู่ใน

ระดับมาก เมื่อพิจารณาตามรายการ พบว่า นายหนังตะลุงควรมีลูกคู่ประจำ มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ นายหนังตะลุงต้องมีบทบาทในการกำหนดลูกคู่และเลือกเครื่องดนตรีหนังตะลุง

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นต่อกระบวนการและวิธีการเล่นหนังตะลุง พบว่า ระดับความคิดเห็นของผู้ชมหนังตะลุงโดยภาพรวมอยู่ในระดับ โดยเฉพาะวิธีการขึ้นโรงของหนังตะลุง เห็นควรอนุรักษ์ให้คงไว้สืบไปมากที่สุด มีเพียงเฉพาะการใช้เพลงในการโหมโรงให้เหมือนกันทุกโรงเพียงกระบวนการเดียวที่ผู้ชมมีความคิดเห็นในระดับปานกลาง

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นเรื่องที่ใช้ในการเล่นหนังตะลุง พบว่า ความคิดเห็นของผู้ชมหนังตะลุงโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาตามรายการ พบว่า ความเห็นในการเชิดรูปให้เข้ากับบทบาทถือว่าเป็นศิลปะชั้นสูง อยู่ในระดับมากที่สุด ในขณะที่การนำเสนอแนวเรื่องตลกของหนังตะลุงแบบตลกสลับปน มีความเห็นระดับปานกลาง

ตอนที่ 4 ความคิดเห็นรูปหนังตะลุง พบว่า ความคิดเห็นของผู้ชมหนังตะลุงโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากในทุกประเด็น เมื่อพิจารณาตามรายการ พบว่า ผู้ชมมีความเห็นว่า รูปหนังตะลุงถือว่าเป็นศิลปะชั้นสูง อยู่ในระดับมากที่สุด

2) ผลการวิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์นายหนังตะลุง ผู้วิจัยพบว่า

ตอนที่ 1 ด้านสภาพทั่วไปของนายหนังตะลุง นายหนังตะลุงโดยส่วนใหญ่เคยประกอบอาชีพทำสวน ทำไร่ (จำนวน 3 คน) แสดงหนังตะลุง (จำนวน 2 คน) ทำสวนยาง (จำนวน 1 คน) ปัจจุบันประกอบอาชีพแสดงหนังตะลุง (จำนวน 2 คน) แสดงหนังตะลุงและช่างแกะรูปหนังตะลุง (จำนวน 1 คน) เขียนบทหนังตะลุง (จำนวน 1 คน) ช่างแกะรูปหนัง (จำนวน 1 คน) แสดงหนังตะลุงและครูสอนหนังสือ (จำนวน 1 คน) จบการศึกษาสูงสุดในชั้นระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 (จำนวน 4 คน) ประถมศึกษาปีที่ 5 (จำนวน 1 คน) และปริญญาตรี (จำนวน 1 คน) ประสบการณ์ในการทำงานด้านหนังตะลุงนาน 7 ปี (จำนวน 1 คน) ประสบการณ์ 20 ปี (1 คน) และประสบการณ์นาน 30 - 40 ปีขึ้นไป (จำนวน 4 คน) อะไรเป็นเหตุจูงใจให้ศึกษา นายหนังตะลุงส่วนใหญ่มีความสนใจและชอบดู (ชม) การแสดงหนังตะลุง (จำนวน 3 คน) เห็นคุณค่าของงานศิลปะที่ปรากฏอยู่ในหนังตะลุง (จำนวน 1 คน) มีความชอบบทกลอนที่สวดแทรกในการแสดงหนังตะลุง (จำนวน 1 คน) เห็นบุคคลอื่นทำได้ คิดว่าตนเองน่าจะทำได้ (จำนวน 1 คน) มีความถนัดในงานด้านใดมากที่สุด นายหนังตะลุงส่วนใหญ่ถนัดทางด้านการแสดงหนังตะลุง (จำนวน 3 คน) การแสดงหนังตะลุงและการแกะรูปหนังตะลุงการแกะและการเล่นดนตรีประกอบการแสดงหนังตะลุง (จำนวน 1 คน) การเขียนบทกลอนหนังตะลุง อะไรเป็นเหตุจูงใจให้เลือกศึกษาเฉพาะงานด้านนี้ นายหนังตะลุงส่วนใหญ่มีความชอบและเห็นคุณค่าที่มีศิลปะพื้นบ้านหนังตะลุง (จำนวน 3 คน) บุคคลในครอบครัวหรือคนใกล้ชิดสนับสนุน (จำนวน 2 คน) มีความถนัดและสนใจจึงเริ่มศึกษาอย่างจริงจัง (จำนวน 1 คน) นายหนังตะลุงส่วนใหญ่คิดว่าผู้สืบทอดศิลปะพื้นบ้านหนังตะลุง เพราะอยากอนุรักษ์มิให้สูญหาย (จำนวน 4 คน) คิดแต่คงเป็นไปได้ยาก เพราะเด็กในปัจจุบันเห็นคุณค่าของ

ศิลปะพื้นบ้านหนังตะลุงน้อยมาก (จำนวน 2 คน) เคยมีประสบการณ์ในการถ่ายทอดให้นักเรียนในระดับประถมศึกษา (จำนวน 3 คน) ถ่ายทอดให้กับนักศึกษา ปวช. - ปวส. ถึงปริญญา (จำนวน 2 คน) ซึ่งส่วนใหญ่ผู้รับการถ่ายทอดมีอายุช่วง 8-12 ปี (จำนวน 1 คน) อายุ 12-15 ปี (จำนวน 2 คน) อายุ 20-40 ปี (จำนวน 3 คน) และมีภูมิลำเนาในจังหวัดใกล้เคียง (จำนวน 3 คน) บุคคลในอำเภอเดียวกัน (จำนวน 2 คน) บุคคลต่างอำเภอ (จำนวน 1 คน) และนายหนังตะลุงส่วนใหญ่มีความคาดหวังให้ผู้สืบทอดสามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ (จำนวน 3 คน) สามารถแสดงหนังตะลุงได้ (จำนวน 3 คน) สามารถแกะรูปหนังตะลุงได้ (จำนวน 1 คน) หนังตะลุงสมัยก่อนเป็นอย่างไร นายหนังตะลุงมีความคิดเห็นว่า มีการนำสาระ ความรู้ คติธรรมคำสอนพุทธศาสนา สอดแทรกในเนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดง (จำนวน 4 คน) เป็นลักษณะนักเล่านิทานธรรมะ ดำเนินการเล่าด้วยบทกลอน โดยใช้คำพูดเพื่อการสรุป นำบทกลอนมาสอดแทรก ประกอบจังหวะจากเสียงดนตรี (จำนวน 1 คน) มีเนื้อเรื่องที่มีการสอดแทรกบทกลอนอันไพเราะ เข้าถึงอารมณ์ผู้ชมได้เป็นอย่างดี หนังตะลุงในปัจจุบันมีการนำการแสดงหนังตะลุงในสมัยก่อนมาเป็นต้นแบบ แต่มีการประยุกต์ให้ทันเหตุการณ์ รูปแบบการแสดงยังคงเดิม แต่มีการประยุกต์นำเครื่องดนตรีสากล แสดงร่วมกับดนตรีไทย เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงเป็นเพลงลูกทุ่งเป็นส่วนใหญ่ (จำนวน 3 คน) เน้นบทกลอนมากกว่าบทเศร้า (จำนวน 2 คน) นิยมนำนิยายหรือบทละครทางโทรทัศน์ สอดแทรกในเนื้อเรื่อง และนิยมใช้บทเจรจามากกว่าการขับบทกลอน และมีการประยุกต์รูปแบบ และวิธีการแสดงให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจโดยการนำดนตรีสากลมาแสดงร่วมกับดนตรีไทย (จำนวน 4 คน) มีการแสดงรูปแบบคงเดิมเพียงแต่เพิ่มเติมในส่วนที่ตลกมากขึ้น

ตอนที่ 2 ด้านการเขียนเรื่องหรือบทที่ใช้ในการละเล่นหนังตะลุงจากนายหนังตะลุงการตั้งโครงเรื่องไว้ว่าจะเขียนเกี่ยวกับอะไร ศึกษาในเรื่องนั้นๆ อย่างละเอียด (จำนวน 2 คน) จากนั้นศึกษาจากการอ่าน นวนิยาย เรื่องสั้น (จำนวน 4 คน) เขียนตามโครงเรื่องที่วางไว้ โยงคำสัมผัสเป็นบทกลอน (จำนวน 4 คน) ฝึกการเขียนบทกลอนจากประสบการณ์การชมการละเล่นหนังตะลุงบ่อย ๆ (จำนวน 4 คน) ศึกษาพูดคุยกับนายหนังตะลุงอาชีพ (จำนวน 3 คน) ศึกษาวิธีการเขียนบทพากย์ บทเจรจา นำมาเชื่อมโยงกับกลอนที่แต่งไว้ (จำนวน 3 คน) ศึกษาจากหนังสือวิทย (จำนวน 1 คน) ส่วนใหญ่ศึกษาวิธีการแสดงหนังตะลุงจากนายหนังตะลุง (จำนวน 3 คน) ศึกษาวิธีการเขียนบทหนังตะลุงด้วยตนเอง (จำนวน 1 คน) ศึกษาวิธีการแกะรูปหนังตะลุงจากช่างแกะรูปหนังอาชีพ (จำนวน 1 คน) ศึกษาวิธีการแสดงหนังตะลุง และการแกะรูปหนังด้วยตนเอง (จำนวน 1 คน)

ตอนที่ 3 ด้านรูปหนังตุงที่ใช้ในการละเล่นหนังตะลุงจากนายหนังตะลุงส่วนใหญ่ศึกษาจากอาจารย์ทางด้านหนังตะลุง (จำนวน 4 คน) และศึกษา ฝึกฝนด้วยตนเอง (จำนวน 2 คน) ศึกษาวิธีการแกะรูปหนังตะลุงจากช่างแกะรูปหนังอาชีพ (จำนวน 1 คน) ศึกษาวิธีการแสดงหนังตะลุง และการแกะรูปหนังด้วยตนเอง (จำนวน 1 คน) นายหนังและช่างทำรูปหนังตะลุงส่วนใหญ่ อธิบายวิธีการแกะรูปหนังตะลุง โดยนำหนังวัวสำเร็จรูปไปวางทาบบนแบบที่เตรียมไว้ ร่างแบบด้วยเหล็กปลายแหลม

วางแผนรายละเอียดรอบนอก (จำนวน 5 คน) แทะและตอกกลวดลายตามแบบที่ร่างไว้ (จำนวน 5 คน) เลือกซื้อหนังผ่านการฟอกแล้ว (จำนวน 5 คน) นำหนังไปแช่และนำไปตาก ซึ่งไว้ให้แห้ง (จำนวน 4 คน) ระบายสีตัวหนังด้วยสีปากกาเคมี (จำนวน 3 คน) ระบายสีตัวหนัง (รูปหนังตะลุง) ด่วนสีทำขนมหรือสีย้อมผ้า (จำนวน 2 คน) เข้าตัวรับรูปหนังหรือประกอบตัวหนัง (จำนวน 2 คน)

3) ผลการวิจัยที่ได้จากการสังเกต ผู้วิจัยพบว่า

ตอนที่ 1 บ้านนายหนังตะลุง เน้นเรื่องการแสดงหนังตะลุงมากกว่าการแกะรูปหนังตะลุง และการเล่นดนตรีหนังตะลุง ลักษณะการถ่ายทอดเป็นนายหนังตะลุงมีความสามารถทางการเล่นหนังตะลุงโดยตรง เนื้อหาที่เรียนจะสอนเกี่ยวกับ การแสดงหนังตะลุง การแกะรูปหนังตะลุง และการเล่นดนตรีประกอบการแสดงหนังตะลุง มีรายละเอียดสามารถสรุปได้ดังนี้ การแสดงหนังตะลุง คือ การศึกษาเกี่ยวกับวิธีการเชิดรูปหนังตะลุง การขับบทที่ใช้ในการแสดง บทเจรจา และลำดับขั้นตอนในการแสดง รวมทั้งดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง และจากการสังเกตการถ่ายทอดและวิธีเกี่ยวกับการแสดงหนังตะลุง จะมีวิธีการถ่ายทอดเนื้อหา คือ นายหนังตะลุงเป็นผู้ถ่ายทอดโดยตรงโดยภาพรวมเกี่ยวกับการเล่นหนังตะลุงโดยแนะนำอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง แนะนำตัวหนังตะลุงให้รู้จัก ตัวไหน ชื่ออะไร เพื่อให้สัมผัสทำความเข้าใจ อธิบายประวัติและความเป็นมาอย่างคร่าว ๆ ฝึกขับบทพากย์และบทเจรจา ฝึกเชิดรูป ฝึกการแสดงประกอบจังหวะดนตรีจากเทปหรือเครื่องดนตรี การเล่นดนตรีหนังตะลุง นายหนังตะลุง จะสอนให้เข้าใจในจังหวะ หรือเสียงที่ใช้ในการประกอบการแสดงหนัง มากกว่าการเรียนรู้จากตัวโน้ต โดยส่วนใหญ่มีความสามารถในการเล่นเครื่องดนตรีบางชิ้นได้ ดังนั้นนายหนังตะลุงไม่เน้นมาก เพียงแต่ให้รู้จักจังหวะ ทำนองที่ใช้ในการแสดงหนังตะลุงเท่านั้น สามารถสรุปวิธีการสังเกตในเรื่องของดนตรีต่อหนังตะลุง เนื่องจากหาผู้ที่มีความชำนาญในการเล่นเครื่องดนตรีได้ทุกชิ้น และมีความเข้าใจในโน้ตเพลงค่อนข้างยาก

ตอนที่ 2 การแสดงสด และเทปบันทึกการแสดง พบว่าการผูกเรื่อง การดำเนินเรื่อง การเชิดรูป บทพากย์ บทเจรจา ดนตรีหนังตะลุง ไม่ต่างกันมาก คือ มีการผูกเรื่องให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง มีการเปิดเรื่อง และเดินเรื่องตามโครงเรื่องที่วางไว้ ส่วนการขับบทกลอนจะขับเป็นสำเนียงภาษาถิ่นได้ แต่การพากย์รูปจะใช้สำเนียงภาษากลาง และจากการสังเกตการแสดงหนังตะลุงจากการแสดงสด และจากเทปบันทึกการแสดงกระบวนการในการถ่ายทอด หรือลำดับขั้นตอนในการแสดงที่เป็นหลัก ๆ จะไม่แตกต่างกัน นอกจากนั้นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของนักแสดง ที่ถ่ายทอดเทคนิคพิเศษหรือความสามารถเฉพาะตัว บวกกับประสบการณ์ที่สร้างสีสัน หรือดำเนินการแสดงให้น่าติดตาม สนใจ แค่นั้น แต่จะแตกต่างกันตรงที่การดูจากการแสดงสดจะได้บรรยากาศ ผู้ชมสามารถมีอารมณ์ร่วมได้มากกว่า สามารถดู ได้ทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลังของการแสดง มองเห็นภาพได้ชัดเจนกว่าแต่ระยะเวลาที่ใช้ในการแสดงจะค่อนข้างตึก คือ เริ่มเล่นเวลาประมาณ 3 ทุ่มถึงตี 2 หรือเล่นจนสว่าง ดังนั้นผู้ชมต้องมีความตั้งใจหากเผลอหลับไปพลาดการดูในฉากใดตอนใดก็ไม่สามารถกลับมาดูใหม่ได้ ต่างกับการดูจากเทปบันทึกการแสดงสด ที่ผู้ชม สามารถดูซ้ำ ๆ กลับไปกลับมาได้หลายครั้ง ดังนั้น

การสอนเกี่ยวกับหนังตะลุง ผู้เรียนได้ศึกษาการแสดงหนังตะลุงจากการแสดงสดสลับกับการชม หรือ ศึกษาจากม้วนวิดีโอ หรือเทปบันทึกการแสดง หรืออาจนำทั้ง 2 วิธี มารวมกัน โดยครูผู้สอนเป็น คนควบคุมดูแลในส่วนที่เป็นวิดีโอ คือใช้วิดีโอ เป็นสื่อในการอธิบายไปพร้อม ๆ กับการสาธิตการแสดง การแสดงโดยไม่ผ่านจอจากนายหนังตะลุง ผู้เรียนสามารถศึกษาหรือชมการแสดงหนังตะลุงหรือภาพได้ ทั้งเบื้องหน้าเบื้องหลัง นับว่าเป็นประโยชน์ไม่น้อย

ตอนที่ 3 ช่างแกะรูปหนังตะลุง พบว่า มี 2 ประเภท คือ แกะเพื่อความสวยงาม และเพื่อการ แสดง นายหนังตะลุงส่วนใหญ่นิยมเลือกหนังวัวสำเร็จรูป ใช้ในการแกะมากกว่าการซื้อหนังมาฟอกเอง โดยการนำหนังวัวสำเร็จรูปไปแช่น้ำทิ้งไว้ประมาณครึ่งวัน จากนั้นนำมาซึบกับไม้กระดาน ตากลมทิ้งไว้ ประมาณ 1 วัน นำไปใช้แกะรูปต่อไป อุปกรณ์ที่ใช้แกะฉลุรูปหนังประกอบด้วย เหล็กปลายแหลม มีดแกะหนัง มุกหรือตุ๊ดตู่ ค้อนตอกมุก สับหรือเทียนไข เชียงไม้ พู่กัน สีหมึก ไม้ไผ่และเชือก เป็นต้น วิธีการแกะรูปหนังตะลุงจะนำแบบที่ร่างไว้เรียบร้อยแล้ว โดยแกะในส่วนที่เป็นรายละเอียดก่อน คือ ส่วนใบหน้า ไล่ลงไปตามลำตัวโดยการแกะ จะแกะสลับการตอกให้เป็นลวดลายโดยใช้ตุ๊ดตู่ และ ในขณะที่แกะเขียนเพิ่มเติมลวดลายสลับการตอกไปจนเสร็จทั้งภาพ วิธีการลง สีจะลงสีด้วยสีหมึกด้วย พู่กันที่ทำจากไม้หวายจนทั่วภาพทั้งด้านหน้า และด้านหลัง แล้วรองพื้นตัวหนังตะลุงด้วยน้ำมันวานิชทิ้ง ไว้ให้แห้ง นำสีมาระบายทับ โดยสีที่ใช้คือ สีปากกาเคมี และหมึกดำ ขั้นตอนสุดท้ายการประกอบตัว หนังหรือการเข้าตัวรูปหนัง โดยเหลาไม้ไผ่ให้มีความยาวกว่ารูปที่ต้องการประมาณ 1 ส่วน เหลาให้มี ลักษณะเรียวยาวโดยไล่จากตรงกลางไปจนสุดปลายไม้ จากนั้นนำรูปหนังตะลุงไปร้อยหรือผูกด้วยเชือก

4) ผลการวิจัยที่ได้จากการวิเคราะห์เรื่องหรือบทหนังตะลุง ผู้วิจัยพบว่าในอดีตหนังตะลุงใน ภาคใต้นิยมแสดงเรื่องที่เป็นจินตนิยาย ประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ การดำเนินเรื่องจึงมีลักษณะไปในทาง วรรณคดี หรือวรรณกรรมรุ่นเก่า บทละครที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลาง โดยนำเรื่องนั้นมาแสดง ทั้งหมด เช่น ลักษณะวงศ์ สังข์ทอง หรือ นำเอาอนุภาคของวรรณคดี บทละครมาดัดแปลงเพิ่มเติม ตั้งชื่อใหม่ เช่น จำปาทอง ฤทธิหารี เรื่องราวจึงมีการเหาะเหินเดินอากาศ การต่อสู้กับยักษ์มาร การอู่มสม การปล่อยม้ออุปการ ส่วนหนังตะลุงรุ่นใหม่มักจะนำเอาเรื่องที่เป็นนวนิยายแบบละครวิทยุ ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ มาแสดง แม้จะมีธรรมเนียมนิยมเหมือนกันแต่เมื่อเนื้อเรื่องแตกต่างกัน ออกไป เช่นเน้นคุณธรรมทางด้านศาสนา ยึดธรรมเนียมการเดินเรื่องแบบวรรณคดี จึงยังมีบทชมป่า บทคร่ำครวญ บทตัดพ้อต่อว่า และหนังตะลุงภาคใต้บางคนในปัจจุบันดำเนินเรื่องอย่างฉับไว มุ่ง เน้นการเจรจามากกว่าการใช้บทกลอน มุ่งสะท้อนภาพสังคมที่เกิดขึ้น ไม่ใช่โลกของจินตนาการ เรา มักจะพบว่าหนังตะลุงภาคใต้เมื่อตัวละครมีปัญหาหรือแก้ปัญหาไม่ได้จะไม่มีพระอินทร์ลงมาช่วยอย่างที่ เคยแสดงมาในอดีต อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าแม้หนังตะลุงภาค ใต้จะใช้ภาษาถิ่นใต้กับตัวละครทุกตัวไม่ว่าจะเป็นตัวละครหลักหรือตัวละครที่สำคัญ แต่จะมีการปรุงแต่งเสียง หรือถ้อยคำให้มีมาตรฐานใกล้เคียงกับถ้อยคำที่ใช้ในภาษาไทยกลาง ไม่ใช่ลักษณะภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สำเนียงที่ออกมาจึงอยู่กึ่งกลางระหว่างภาษาถิ่นใต้กับภาษาไทยกลาง

5) ผลการวิจัยที่ได้จากคุณลักษณะรูปหนังตะลุง ผู้วิจัยพบว่ารูปหนังตะลุงในภาคใต้ส่วนใหญ่จะแกะมาจากหนังวัวหรือหนังควาย และที่แกะมาจากหนังอื่น ๆ ก็มีบ้าง เช่น หนังเสือ หนังหมี หนังค่าง หนังแพะ เป็นต้น แต่จะปรากฏในรูปหนังบางตัว หรือเฉพาะคณะหนังบางคณะเท่านั้น โดยทั่วไปรูปหนังที่เป็นรูปคนมีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 40 เซนติเมตร รูปหนังทุกรูปจะมีลักษณะเห็นด้านข้างเพียงด้านเดียว เป็นภาพแบบราบอย่างจิตรกรรมไทยประเพณี และต่อกด้วยมุกเป็นรูปลายเส้นต่าง ๆ ภายในตัวรูป รูปหนังโดยทั่วไปแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม ใหญ่ ๆ คือ รูปมีศักดิ์ เช่น รูปฤาษี รูปพระอิศวร รูปปราชญ์นั้บถ รูปเจ้าเมืองนางเมือง รูปพระ รูปนาง เป็นต้น อีกกลุ่มหนึ่งคือ รูปกาก เช่นรูปตัวตลก รูปสัตว์ต่าง ๆ รูปต้นไม้ เป็นต้น รูปมีศักดิ์จะระบายสีให้สวยงาม ส่วนรูปกากที่เป็นตัวตลกจะระบายด้วยสีดำหรือรูปบางตัวไม่ระบายสี ตามความต้องการของนายหนัง ลักษณะสำคัญของรูปหนังทั้งหนังตะลุงภาคใต้และภาคใต้มีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันหลายประการ ซึ่งจะนำมากล่าวเฉพาะที่สำคัญ ๆ คือ จำนวนรูปหนัง หนังตะลุงภาคใต้ คณะหนึ่งมีรูปหนังประมาณ 150-200 รูป ส่วนหนังตะลุงภาคใต้ คณะหนึ่งมีรูปหนังประมาณ 100-150 รูป ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการแสดงเรื่องที่แตกต่างกัน หนังตะลุงภาคใต้ยังคงนิยม แสดงเรื่องรามเกียรติ์ และเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่มีโครงสร้างเรื่องคล้ายคลึงกันทำให้สามารถใช้รูปในลักษณะคล้ายคลึงกันแสดงแทนกันได้ในแต่ละเรื่อง ในขณะที่หนังตะลุงภาคใต้นิยมแสดงเรื่องที่เป็น นวนิยาย จึงจำเป็นต้องมีรูปหนังที่มีความหลากหลายมากขึ้นรูปหนังตะลุงภาคใต้มีเอกลักษณ์พิเศษของคนไทย สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ในศิลปะการแสดงหนังตะลุงในภาคใต้ ที่อาศัยรูปเงาในการสื่อสารสร้างสาระและความบันเทิงให้คนดูที่อยู่หน้าจอได้รับความรู้และความเพลิดเพลินตลอดคืน วัสดุที่นำมาใช้ทำรูปส่วนมากคือหนังวัว ปัจจุบันรูปหนังตะลุงเหล่านี้มีเพียงแต่ใช้ในการแสดงอย่างเดียว แต่ยังคงกลายเป็นของที่ระลึกยอดนิยมสำหรับนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ 1) รูปก่อนเรื่อง เป็นรูปเหมือนจริง คือรูปฤาษี รูปพระอิศวรทรงโค รูปปราชญ์นั้บถ (รูปมนุษย์ผู้ชายแทนตัวนายหนัง) และรูปบอกเรื่องซึ่งจะเป็นตัวตลกตัวใดตัวหนึ่ง 2) รูปมนุษย์ (รูปนุ้ด) เป็นรูปพระ รูปนาง รูปเจ้าเมือง รูปมเหสี พระโอรส ธิดา นิยมแกะให้เหมือนตัวจริงที่สุดแล้วลงสีส่นอย่างสวยงามเพื่อดึงดูดใจผู้ชมหน้าจอ 3) รูปยักษ์ เป็นตัวแทนฝ่ายอธรรม การแต่งกายของยักษ์มักเหมือนกันทุกคณะ คือ มีอาวุธ หรือ กระบองประจำตัว รูปเหล่านี้มีอยู่ทุกแผง 4) รูปกาก เป็นรูปตัวตลก รูปทาสและทาสีซึ่งไม่มียศศักดิ์สำคัญ แต่รูปกากบางตัวถือว่าเป็นตัวสำคัญที่สร้างชื่อเสียงให้หนังตะลุง บางครั้งจัดให้เป็นรูปสีดำ หรือสีดั้งเดิมของหนังที่นำมาแกะสลัก และไม่ค่อยมีลวดลาย 5) รูปเบ็ดเตล็ด ได้แก่ รูปผี รูปต้นไม้ ภูเขา ยานพาหนะ เป็นต้น บางคณะอาจจะพลิกแพลงออกไปตามสมัยนิยมได้ เช่น รูปรถถัง รูปเครื่องบิน เป็นต้น

อภิปรายผล

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยได้ทำการออกแบบพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย ซึ่งสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1) เรื่องที่ใช้ในการละเล่นหนังตะลุง จากเดิมที่เป็นเรื่องจากวรรณคดีรามเกียรติ์ ผู้วิจัยสร้างบทหนังตะลุงเรื่อง “แสงจันทร์กตัญญู” ขึ้นโดยนำเอาเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ โดยใช้หลักการและทฤษฎีจิตวิทยา การสื่อสาร และการละเล่นหนังตะลุง เป็นเครื่องช่วยในการวางแผนเขียนบทหนังตะลุง และได้ใช้ข้อมูลจากแบบสอบถาม ความคิดเห็นของนายหนังตะลุงและนักวิชาการมาปรับปรุงในการวางแผนเขียนเรื่องในการละเล่นหนังตะลุงในครั้งนี้ ในการวางแผนเขียนบทหนังตะลุงได้กำหนดวัตถุประสงค์ของเรื่องหนังตะลุงจากปัญหาความยากจน การกำหนดสาระของเรื่อง กำหนดวัตถุประสงค์ของการทำเรื่องหนังตะลุง นำมาสรุปเป็นสาระของเรื่อง ให้ครอบคลุมความคิด ด้านสาระสำคัญของเรื่อง คือ ความขยัน อดทน ความเป็นคนดี กตัญญูและการตอบแทนผู้มีพระคุณ เช่น บิดา มารดา การกำหนดลักษณะตัวหนังตะลุง กำหนดจาก วัตถุประสงค์ ตลอดจนสาระสำคัญของเรื่อง ได้กำหนดตัวหนังตะลุงออกเป็น 3 ประเภท คือ ตัวเอก ตัวเดินเรื่อง และตัวประกอบของเรื่อง นับว่าเป็นการชักชวนให้ผู้ชมหันมาชมการละเล่นหนังตะลุงได้เป็นอย่างดีอีกทางหนึ่ง

2) รูปที่ใช้ในการละเล่นหนังตะลุง จากเดิมที่เป็นการแกะหนังวัวหนังควายและฉลุสลวดลายตลอดจนการลงสีที่เลียนแบบจากขนมประเพณีแบบโบราณ มีลักษณะแบนราบ มีพื้นที่ความกว้าง ความยาวรูปหนังตะลุง มีรูปแบบ เป็นแบบจิตนิยม (Idealistic) อันเป็นลักษณะเด่นของศิลปะแบบตะวันออก โดยเฉพาะศิลปะไทย รูปหนังตะลุงจะเป็นแบบ “รูปเดี่ยว” และมีชื่อเรียกเฉพาะแบบ เฉพาะตัว เช่น รูปฤๅษี รูปเจ้าเมือง มเหสี เจ้าชาย ผู้หญิง (รูปนาง) รูปยักษ์ เทวดา และตัวตลก เป็นต้น กลับลายเป็นการออกแบบพัฒนาวัสดุรูปหนังวัวหนังควายเปลี่ยนใหม่เป็นวัสดุกระดาษหนังไก่ที่มีลักษณะมีความโปร่งใส และสร้างสรรค์ได้ง่ายมีสีสันที่สวยงาม สลวดลายมีความทันสมัยขึ้นดูสมจริงสมจังเหมือนธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ใช้เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่เป็นปัจจุบันสมัยใหม่ เพื่อดึงดูดให้ตัวหนังมีความโดดเด่น น่าสนใจเป็นการดึงดูดให้ผู้ชมหันมาชมการละเล่นหนังตะลุงได้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นแนวความคิดในการออกแบบรูปหนังตะลุงร่วมสมัยผู้วิจัยได้กำหนดรูปหนังตะลุงในลักษณะที่เหมือนจริงตามธรรมชาติ สลวดลายการแกะสลักหนังตะลุงสลวดลายหนังตะลุงเป็นสลวดลายที่ใช้ประกอบเป็นเครื่องแต่งกายธรรมดาที่สวมใส่ เสื้อ กางเกง การใช้สีบนตัวหนังตะลุงร่วมสมัยจะใช้สีระบายสีสดใส ฉูดฉาด ตามรสนิยมของตัวละครแบบพื้นบ้าน การให้สีสดใสให้ความงามสะดุดตา ให้อารมณ์ที่รุนแรง ฉาบฉวย สีที่ระบายเป็นสีโปร่งแสง จะตัดกับรอยฉลุที่เป็น หู ตา ปาก ชัดเจนเหมือนคนจริงๆ

3) องค์ประกอบการละเล่นหนังตะลุง เนื่องจากในปัจจุบันมีการนำเอาวัสดุสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการปลูกสร้างโรงหนังตะลุง โดยนำสังกะสีหรือกระเบื้องมาเป็นหลังคาโรงหนังตะลุงแทนทางมะพร้าวหรือตับจาก เนื่องจากมีความทนทานกว่า และแข็งแรง การใช้แสงไฟฟ้าในการละเล่นตั้งตะลุงจากเดิมที่ใช้ตะเกียงเจ้าพายุ มีการนำเอาหลอดไฟฟ้ามาแทน ส่วนองค์ประกอบของการละเล่นหนังตะลุง ประกอบ

ด้วยนายหนัง และลูกคู่ประมาณ 8 - 9 คน หรืออาจจะถึง 10 คน คณะหนึ่งเรียกว่า 1 โรง ชื่อของคณะส่วนมากจะเป็นชื่อของนายหนังนั่นเอง นายหนังต้องทำหน้าที่เป็นตัวหนังทุกตัว คือ ทำหน้าที่เชิดตัวหนัง พากย์ บทกลอนที่ใช้ในการขับร้องสลับกับบทเจรจา เพื่อบรรยายเรื่อง บรรยายฉาก บรรยายความรู้สึกนึกคิด จากอิริยาบถของตัวละครมีความยาวเหมาะสม ดนตรีรับเป็นช่วง ๆ บทขับถ้ายาวเกินไป ทำให้ยึดตายดักขำ สั้นเกินไปทำให้ขาดใจความ หนังในอดีตถือเอาบทขับเป็นหลัก แต่หนังในปัจจุบันถือเอาบทเจรจาเป็นหลัก กลอนเริ่มเรื่องของแต่ละตอน 8 - 10 คำกลอน กลอนสรุปเรื่อง 2 - 4 คำกลอน ผู้ที่เป็นนายหนังส่วนใหญ่จึงมักจะมีปฏิภาณไหวพริบดี พูดได้หลายเสียง มีความรอบรู้ และมีอารมณ์ขัน นายหนังจึงเป็นแกนสำคัญของคณะหนังตะลุง ๆ แต่เดิมมีเครื่องดนตรี 5 ชิ้น คือ ทับ 1 คู่ กลองขนาดเล็ก 1 คู่ โหม่ง 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ และปี่ 1 เล่า แต่ในปัจจุบันนี้มีเครื่องดนตรีบางอย่างเข้ามาประสม เช่น กลองจะใช้กลองของวงดนตรีสากล คือ กลองชุด และกลองท้มบ้า ปี่ก็ใช้ไวโอลินหรือไม้ก็ใช้ซอด้วงแทน นอกจากนี้อาจมีกีตาร์เข้ามาประกอบ เป็นต้น ผู้วิจัยมีการพัฒนาองค์ประกอบการละเล่นโดยการออกแบบสร้างชุดโรงหนังตะลุงที่ประกอบด้วยอุปกรณ์ เครื่องเสียง และแสงสำเร็จรูป ติดตั้งใช้งานได้ง่าย มีความสะดวกในการพกพา มีความเหมาะสมเข้ากับยุคสมัย ซึ่งทั้งหมดที่เกิดการออกแบบพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัยนี้ เนื่องจากการสร้างสรรค์ให้การละเล่นที่ส่งเสริม ให้คงอยู่กับคนภาคใต้ และคนไทยต่อไป

4) การประเมินการละเล่นหนังตะลุงจากแบบสอบถามความพึงพอใจของผู้ดู การเก็บข้อมูลการประเมินการละเล่นหนังตะลุง ดำเนินการหลังจากได้รูปแบบการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัยเป็นต้นแบบแล้วผู้วิจัยนำไปใช้แสดงจริงเพื่อการประเมินการละเล่นหนังตะลุงโดยหาผลด้านความพึงพอใจจากผู้ชมหนังตะลุงร่วมสมัยในการประเมินความพึงพอใจจากผู้ชมหนังตะลุงร่วมสมัยจากผู้เข้าร่วมชมหนังตะลุงจำนวน 80 คน มีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้น 50 คน ซึ่งผลการวิเคราะห์แบ่งได้ดังนี้ ตอนที่ 1 ด้านสภาพทั่วไปของผู้ชมหนังตะลุง ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 62.0 เป็นนิสิตนักศึกษาจำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 46.0 ไม่ระบุสถานภาพ จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 64.0 และอาจารย์กับนิสิต/นักศึกษา จำนวน 9 คนคิดเป็นร้อยละ 18.0 ตามลำดับตอนที่ 2 ด้านการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย พบว่าในการประเมินความพึงพอใจจากผู้ชมหนังตะลุงร่วมสมัยจากผู้เข้าร่วมชมหนังตะลุง ในครั้งนี้มีระดับความคิดเห็นโดยภาพรวมเกี่ยวกับการประเมินความพึงพอใจจากผู้ชมหนังตะลุงร่วมสมัยจากผู้เข้าร่วมชมหนังตะลุงอยู่ในระดับดี ตอนที่ 3 ด้านบรรยากาศในภาพรวมของการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย พบว่า การประเมินความพึงพอใจจากผู้ชมหนังตะลุงร่วมสมัยจากผู้เข้าร่วมชมหนังตะลุง ในครั้งนี้ส่วนใหญ่มีระดับความคิดเห็นโดยภาพรวมเกี่ยวกับการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย อยู่ในระดับดี ตอนที่ 4 ด้านความต้องการในการจัดให้มีการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย พบว่าการประเมินความพึงพอใจจากผู้ชมหนังตะลุงร่วมสมัยจากผู้เข้าร่วมชมหนังตะลุงในครั้งนี้นี้ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าควรจัดให้มีการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัยมีจำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 100 ตอนที่ 5 ด้านความถี่ที่ต้องให้มีการการละเล่นหนังตะลุงพบว่า การประเมินความพึงพอใจจากผู้ชมหนังตะลุงร่วมสมัยในครั้งนี้นี้ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าควรให้มีการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัยบ่อย ๆ จำนวน 33 คน คิดเป็นร้อยละ 66.0

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ศึกษาศาสตร์และนันทนาการในภาคใต้เพื่อพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย เป็นตัวอย่างของการศึกษาถึงปรากฏการณ์ทางสังคมในเชิงศิลปะการออกแบบพัฒนา ที่ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของศิลปะการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้ คือหนังตะลุง ที่ได้รับผลกระทบจากบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในด้านต่างๆ เช่น รูปแบบการละเล่น บทหรือเรื่องที่ใช้ในการละเล่น องค์ประกอบการละเล่น เช่นโรงหนังตะลุง เครื่องดนตรี เป็นต้น จากการวิจัยครั้งนี้ เมื่อผ่านกระบวนการศึกษาลักษณะ วิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบอย่างเป็นระบบ ตลอดจนการนำไปสู่ขั้นตอนการออกแบบและพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัยที่เป็นต้นแบบ เพื่อพัฒนาแนวความคิดในการวิจัยนี้ให้ขยายผลมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงสรุปประเด็นที่น่าสนใจเพื่อเป็นข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเพิ่มเติม ดังนี้

1. การศึกษาวิจัยเรื่องการละเล่นหนังตะลุงเพื่อพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย เป็นการศึกษาในเชิงศิลปะในการออกแบบ ที่เน้นการพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงในภาคใต้ ซึ่งแม้ว่าการศึกษาวิจัยจะพบว่าการพัฒนาการละเล่น ที่ประกอบด้วยเรื่องหรือบทหนังตะลุง รูปตัวละครที่ใช้ในการละเล่น ตลอดจนองค์ประกอบการละเล่น เช่น ชุดโรงหนังตะลุง ประกอบด้วยเครื่องเสียง แสง มีการพัฒนาแล้วก็ตาม แต่การละเล่นหนังตะลุงก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่อย่างต่อเนื่องในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามสมัยนิยม จึงควรมีการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลในการเปรียบเทียบ และทำความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการละเล่นหนังตะลุงต่อไป ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น

2. นอกจากการละเล่นหนังตะลุงในภาคใต้ ซึ่งเกิดการออกแบบพัฒนาให้มีความเปลี่ยนแปลงการละเล่นที่ร่วมสมัยขึ้นแล้ว ในปัจจุบันศิลปะการละเล่นพื้นบ้านอื่นๆ เช่น หมอลำ เพลงฉ่อย ลำตัด ลิเก มโนราห์ ฯลฯ ต่างก็มีการพัฒนาปรับตัว และเปลี่ยนแปลงให้ดียิ่งขึ้นไปจากเดิมเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เป็นเพราะการพัฒนาดังกล่าว อาจทำให้ตนเองสามารถอยู่ในสังคมซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้ จึงควรมีการศึกษา ส่งเสริมให้มีการออกแบบพัฒนาศิลปะพื้นบ้านให้คงอยู่คู่กับสังคมไทยต่อไป

3. เนื่องจากในปัจจุบันศิลปะการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้ มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากเดิมไปอย่างมาก ดังนั้นควรมีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการแสดงพื้นบ้านแบบดั้งเดิมไว้อย่างเป็นระบบมีค่าน้ำหนักอาจทำให้การแสดงแบบดั้งเดิมตามขนบธรรมเนียมของแต่ละประเภทสูญหายไป

4. การสืบสาน พัฒนา ถ่ายทอด และเผยแพร่ มิใช่หน้าเป็นหน้าที่ของคนใดคนหนึ่งหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นสิ่งที่คนไทยทุกคนต้องช่วยกัน เพราะหากไม่ให้ความร่วมมือกัน อาจทำให้วัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาแทนที่ได้ ซึ่งการละเล่นหนังตะลุงร่วมสมัย ซึ่งเป็นศิลปะการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้อย่างหนึ่งที่มีการพัฒนาให้ทันสมัยมากขึ้น เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้

5. หน่วยงานด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดซื้ออุปกรณ์ที่ใช้ในการเผยแพร่ความรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นด้านการละเล่นหนังตะลุง จัดเตรียมสถานที่ๆ ใช้ในการเผยแพร่ สนับสนุนบุคลากรในหน่วยงานนั้นๆ และช่วยเหลือเรื่องค่าใช้จ่าย

ในการเดินทางของคณะหนังตะลุง

6. การส่งเสริม การอนุรักษ์ ควรจัดตั้งชมรมหนังตะลุงในสถาบันอุดมศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษา อย่างจริงจังและต่อเนื่องและจัดตั้งศูนย์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านภายในสถาบัน โดยสนับสนุนการแข่งขันทักษะทางการแสดงหนังตะลุงและการแกะรูปหนังในระดับอุดมศึกษาระหว่าง สถาบันในภาคใต้ เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน และให้การสนับสนุน ส่งเสริมและให้สิทธิ์พิเศษในการเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท ปริญญาเอก สำหรับผู้เรียนที่มีความสามารถพิเศษทางการเล่นหนังตะลุงในท้องถิ่น

7. ด้านการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษา รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ในสาขาต่างๆ และควรมีการศึกษาศิลปะพื้นบ้านครบทั้ง 4 ภาคเพื่อสืบทอดและอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านของไทย

เอกสารอ้างอิง

- เกษม ขนาบแก้ว. 2539. ภูมิปัญญาชาวบ้านแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุง. : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา.
- คนางค์ บุญทิพย์. 2544. การวิเคราะห์สารจากตัวตลกหนังตะลุง. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชวน เพชรแก้ว. 2523. ชีวิตไทยปักษ์ใต้. นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครู นครศรีธรรมราช.
- ดุสิต รักข์ทอง. 2539. "การอนุรักษ์และพัฒนาหนังตะลุงตามทฤษฎีของนายหนัง", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. 2532. "ว้ายงเขี่ยม". รุสะมิแล : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
- พิทยา บุขรรัตน์. 2542. บทเกี่ยวจอหนังตะลุง. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ไพฑูริย์ พัฒนาใหญ่ยิ่งและคณะ. 2547. จริยธรรมในการดำเนินชีวิตโดยภูมิปัญญาของบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ : กรณีศึกษาจากวรรณกรรมหนังตะลุง, ปัตตานี : โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
- วาที ทรัพย์สิน. 2538. การท่องเที่ยวกับการพัฒนาหัตถกรรมการทำรูปหนังตะลุง : ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ; มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- วิมล คำศรี. 2541. "ลักษณะการตั้งชื่อคณะศิลปนิพนธ์หนังตะลุงเมืองนครศรีธรรมราช",
 จุลสารนครศรีธรรมราช. ฉบับที่ 5 พฤษภาคม 2541.
- สถิตย์ นิยมญาติ. 2530. ปัญหาและอุปสรรคของหนังตะลุง ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน.
 กรุงเทพฯ : คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมพงษ์ พจนปรีชา. 2537. "ชีวิตและผลงานวรรณกรรมหนังตะลุงของหนังตะลุงประทีน
 บัวทอง", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา.
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้.
- สมพงษ์ ศรีนิล. 2543. ศึกษาชีวประวัติ และผลงานวรรณกรรมหนังตะลุงของหนัง
 จันทร์แก้ว บุญขวัญ. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สินีนารถ วิมุกตานนท์. 2540. การใช้สื่อหนังตะลุงเพื่อการพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐในภาคใต้.
 กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา มาถาวร. 2541. หนังใหญ่และหนังตะลุง. กรุงเทพฯ : บริษัท เอสทีพีเวิร์คมีเดียจำกัด.
- สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2529. หนังตะลุง. สงขลา : โรงพิมพ์มิ่งมงคลการพิมพ์.
- โสภณ สมเข้ใหญ่. 2538. ชีวิตและผลงานวรรณกรรมหนังตะลุงของหนังฉิ้น ธรรมโฆษณ.
 สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้.
- อินทรา สุวรรณ. 2543. บทบาทหนังตะลุงทางโทรทัศน์ในการถ่ายทอดความรู้. กรุงเทพฯ :
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม หนูทอง. 2531. ดนตรีและการเล่นพื้นบ้าน ภาคใต้. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- เอนก นาวิกมูล. 2546. หนังตะลุง - หนังใหญ่. กรุงเทพฯ : ศิลปวรรณกรรม.
